

LÁBICSKA, LÁBICSKÁL

MOKÁNY SÁNDOR

A szénagyűjtés egyik részműveletét, a veretelés-t így értelmezi Paládi-Kovács Attila (1975: 168): a szénát a gyűjtők kisgereblyével (= veretelő gereblyével) egyik előrenyújtott lábukhoz kapkodják, majd a gereblye és a lábuk közé szorított kis csomókba tömörítik. E munkafolyamat lényeges mozzanatát – s egyben a megnevezés keletkezésének szemléleti hátterét – a múlt század első felében följegyzett Heves megyei *veret* (= *ver*) ‘többször üt’ + a cselekvés eredményét kifejező *-et* névszóképző ‘gereblyével összevert annyi széna, amennyit egyszerre felöllelhetni’ (MTsz. 2: 958) adat világítja meg.

„A Kisalföldnek a Vágtól nyugatra eső területén – írja Paládi-Kovács Attila (i. m. 168) –, nevezetesen a Mátyusföldön és a Csallóközben a *veret*, *veretelés* szavak megfelelője a *lábicska*, *lábicskolás*, ami még jobban kifejezi a veretelő munkamódot. Ezt találtuk Pozsonyboldogfa, Vága, Vizkelet, Tejfalu, Kisudvarnok és Bős községében. A Tájszótár [az MTsz.-ről van szó – M. S.] egyetlen, de igen sokatmondó adatot közöl a Csallóközből, amely jól megvilágítja a szó jelentését: »lábicskol = (szénát, gabonát) gereblyével a lábához hárít. Cselédek, azt meghagyom, a gyűjtésnél jó munkát tegyetek; minden szálát föllábicskáljatok, mert drága a széna az idén, mint a safrány!« Ugyanott közli, hogy a *lábicska* egy csomócska széna, s egypár lábicska szénát vetnek az ökröknek. Ugyanezen jelentésben ismeretes a *lábicska* és a *lábicskolás* a szigetközi népnyelvben is.” Neves néprajzkutatónk úgy véli, hogy a *gereblye* és a *láb* segítségével végzett szénacsomózó műveletnek minden bizonnyal több évszázados hagyománya van a Kisalföld északi felében, noha ezt nyelvtörténeti adatokkal egyelőre nem erősítheti meg; létrejöttének indítékait abban látja, hogy a szénának mind a régi vízrajzi adottságok miatt csónakon való elkerülhetetlen szállítása, mind a 18–19. században a katonaság szénaporciókkal való ellátása, valamint a nagyarányú szénakereskedelem kibontakozása csomózó, köteges szénakezeléssel volt megoldható (i. m. 168–169).

Az elmondottak azt sugallják, hogy a *lábicska*, *lábicskolás* stb. szócsaládjába tartozó szavak *láb* eleme, része etimológiailag azonos a *láb* ‘járásra szolgáló végtag; lábfej’ főnévvel. Az alábbi, megvallatott nyelvjárási adatok viszont arról tanúskodnak, hogy a *lábicska* szócsaládját a másodlagos motiváció kiragadta a vele etimológiailag azonos *gereblye* hang- és jelentésváltozataiból.

Nyelvjárási szótáraink vallomása alapján tudjuk, hogy Csallóközben jegyezte fel Csaplár Benedek a ‘(szénát, gabonát) gereblyével a lábához hárít’ jelentésű *lábicskol* igét, valamint a belőle elvonással keletkezett – *lábicska* ‘csomócska (széna vagy gabona, amennyit a gyűjtő a gereblyével egy hárítással magához húz)’ főnevet (MTsz. 1: 1274–5). A szlovákiai Hidaskürtön a fenti igének következő változatai vannak: *lábics-*

káll ~ *lábicskáz* '(szalmát, szénát) gereblyével összehúz'; ugyanott ismert a *lábicska* főnév is, ennek jelentése: 'gereblyével a láb elé húzott, nyalábnyi szalma- vagy szénarakás' (ÚMTsz. 3: 693). A *lábicskol*, *lábicskáll* és *lábicskáz* igék – véleményem szerint – szintén származékok, és a 'gereblye' jelentésű szlovák kicsinyítő képzős [többes számú] *hrabličky* főnévre mennek vissza; vö. szlovák *hrable* [többes szám] 'gereblye' (TESz., EWUng. *gereblye* a.), *hrabličky* 'ua.' (Hvozdzik 1937: 264), nyelvjárási *hrable*, *hrábel*, *hrabial*, *hriable*, *hriable*, *hrabliški* 'ua.': *Zelezňima hrabliškami pozhrábíváj burinu v zahratke* [= 'A vasgereblyével gereblyélgeds össze a gatz a kiskertben'] (Orlovský 1982: 105).

A szlovák szó magyar meghonosodásának mikéntjére két – egymást támogató, erősítő – magyarázatom van.

1. A szlovák *hrabličky* 'gereblye' főnév az idézett szlovákiai magyar nyelvjárásokban a következő szabályos hangváltozások egymásutánosságát feltételezi: **hráblicska* > **ráblicska* > **láblicska* > **lábicska* 'gereblye' :> *lábicskol* ~ *lábicskáll* ~ *lábicskáz* '(szénát, gabonát szalmát) gereblyével összehúz'. A torlódo szökezdő mássalhangzók közül az első – *h* hang – kiesésére l. román *hreapcă* 'gereblyés kaszacsapó' > m. nyelvjárási *hereápka* > (ritka) *rápka* 'borona, elsősorban túskeborona' (Márton–Péntek 1977: 172), a szóbelseji *bl* > *l* hangkiesésre l. német *scherbl* > m. *serbli* > nyelvjárási *serbi* 'éjjeli edény', bajor-osztrák *leibl* > m. nyelvjárási *lajbli* > *lajbi* 'mellény' (TESz. *lajbi* és *serbli* a.), az *r* > *l* hangváltozásra l. *radír* > nyelvjárási *ladir*, nyelvjárási *riferál* > *liferál* 'referál', német *Riegel* 'keresztléc stb.' > m. nyelvjárási *régöl* > *légöl* 'ua.' (TESz. *radír*, *referál*, *régöly* a.); a *lábicskol* ~ *lábicskáll* kettősségére vö. nyelvjárási *bărăzđol* ~ *borozdăol* '(ekével) barázdát húz' (Penavin 1968: 57), *borozdányi* ~ *borozdunyi* 'ua.' (Kölesd: ÚMTsz. *barázdál* és *barázdol* a.); stb.

2. Mind a **lábicska*¹ 'gereblye', mind a *lábicskol* ~ *lábicskáll* ~ *lábicskáz* hangalakjára, jelentéstartalmának kialakulására népetimológiásan hatott a 'láb(fej)' jelentésű *láb* főnév, illetőleg ennek a *láb* főnévnek kicsinyítő képzős alakváltozataként felfogott – valójában *lábicskáll* ~ *lábicskol* ~ *lábicskáz* igéből elvont *lábicska*² – 'gereblyével a lába elé húzott széna- vagy szalmacsomócska'. Megjegyzem, hogy a **lábicska*¹ 'gereblye' főnév feltételezése kevésbé indokolt, mivel itt nem is mozzanatonként követendő komplex változásról van szó, hanem egy hasonló hangzású magyar szótest (*lábacska* ~ *lábicska*) asszociatív – népetimológias – hatásáról. Ennek igazát határozottan megtámogatják a következő nyelvjárási – idevágó – példák is: a szlovákiai Pered magyar nyelvjárásában élő *lábicskă* 'tapos, taposással lenyomkod, összenyomkod': *Lăbicskătq mágă ală ă szalmăt* (Kovács 1960: 465) és az ugyanott följegyzett *lábicskătq* '(tetőfedéshez való szalmát) taposással lenyomkod, összenyomkod': *A tetőre úgy vittik fő kötélle ă szalmăt, ăzutăn ăz* [ti. a tetőfedő] *oszt elterítette, [...] ăzutăn lăbicskătq mágă ală, ăs – ăgy gyúrta le* (ÚMTsz. *lábicskál* 2. jelentése a.). Ezekben az adatokban ugyanis határozottan kivehető a 'lábával, azaz a talpával nyomkodva tömörít, sajtol' népetimológias értelmezés.

A *lábicska*, *lábicskáll* stb. népetimológiás folyamatait képletesen így jelölöm:

szlk. *hrablíčky* '(kis)gereblye' > m. [**lábicska*¹ 'gereblye'] → *lábicskol* ~ *lábicskál(l)* ~ *lábicskáz* '(szénát, szalmát, gabonát) gereblyével a lábához hárit'. [← *lábacska*, *lábicska* 'kis láb'] → *lábicskã* '(tetőfedéshez való szalmát) taposással lenyomkod, összenyomkod' [← 'lábával nyomkodva tömörít, sajtol']],

illetőleg:

lábicskol 'szénát, gabonát gereblyével a lábához hárit' [← *lábicska* 'kis láb' + *-l* igeképző] :> *lábicska*² 'gereblyével a láb elé húzott széna- vagy szalmacsomócska' [← *lábicska* 'kis láb'].

Végezetül meg kell jegyezni: Paládi-Kovács Attilának az a megállapítása, miszerint a Kisalföldön „a gereblyével végzett munkák neve egyik esetben sem a szerszám eredeti nevéből származik” (uo. 169), a továbbiakban módosításra szorul.

Jelmagyarázat

→ = népetimológiás változat(ok)

← = népetimológiás változást indukáló szó- és/vagy jelentés(változat)

IRODALOM

- EWUng. = Benkő Loránd szerk. 1993–4: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II*, Budapest, Akadémiai
- Hvozdzik János 1937: *Szlovák–magyar és magyar–szlovák részletes szótár I: Szlovák–magyar rész*, Praha–Prešov, Nákladom československej grafickej unie, úč. spol.
- Kovács István 1960: Tájszavak Peredről, *Magyar Nyelvőr* **84**, 464–466.
- Márton Gyula–Péntek János 1977: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*, Bukarest, Kriterion.
- MTsz. = Szinyei József szerk. 1893–1901: *Magyar Tájéztár I–II*, Budapest, Hornyánszky.
- Orlovský, Jozef 1982: *Gemerský narečový slovník*, Martin, Vydavateľstvo Osveta.
- Paládi-Kovács Attila 1975: *A magyar parasztság rétgazdálkodása / Praxis rusticorum hungariae in oeconomia pratorum*, Budapest, Akadémiai.
- Penavin Olga 1968–1978: *Szlavóniai (kórógyi) szótár I–III*, Újvidék, Fórum.
- TESz. = Benkő Loránd szerk. 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*, Budapest, Akadémiai.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva szerk. 1979-től: *Új magyar tájlesztár*, Budapest, Akadémiai.

DIE DIALEKTWÖRTER *LÁBICSKA* UND *LÁBICSKÁL(L)*

SÁNDOR MOKÁNY

In unserer ethnographischen Fachliteratur herrscht die Meinung, daß die in den ungarischen Dialekten von Mátyusföld und Csallóköz (die große Schütt-Insel im Nordwestem Ungarns) vorhandenen Wortformen *lábicskáll* (~ *lábicskol*, ~ *lábicskáz*) 'Heu, Getreide' mit dem Rechen vor die Füße ziehen und *lábicska* = ein Häufchen (die Menge von Heu oder Getreide, die man mit einem Rechenzug vor die Füße zieht) aus dem ungarischen Wort *láb* 'Fuß, Bein' abgeleitet sind. Der Verfasser vertritt die Meinung, daß es sich hier um eine Entlehnung aus dem Slowakischen handelt, d. h. daß die obigen Wortformen Übernahmen des slowakischen Diminutivs *hrablički* ~ *hrabliški* 'Rechen, kleiner Rechen bzw. Harke' sind. Bei der Herausbildung der Bedeutung der ungarischen Wortformen spielte das Substantiv *láb*, *lábfej* 'Fuß' eine volksetymologische Rolle.